

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY

FACULTY OF ARCHITECTURE

ÚSTAV PROSTOROVÉ TVORBY

DEPARTMENT OF SPATIAL DESIGN

DVOUGENERAČNÍ DŮM NA SLOVENSKU

TWO-GENERATION HOUSING IN SLOVAKIA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MASTER'S THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

Bc. Petra Šebová

VEDOUCÍ PRÁCE

SUPERVISOR

Ing. arch. Jan Mléčka, Ph.D.

BRNO 2018

Zadání diplomové práce

Číslo práce: FA-DIP0086/2017
Ústav: Ústav prostorové tvorby
Studentka: **Bc. Petra Šebová**
Studijní program: Architektura a urbanismus
Studijní obor: Architektura
Vedoucí práce: **Ing. arch. Jan Mléčka, Ph.D.**
Akademický rok: 2017/18

Název diplomové práce:

Dvougenerační dům na Slovensku

Zadání diplomové práce:

Individuální bytová výstavba na slovenské vesnici, pocházející z období 70. a 80. let minulého století, se pro dnešní střední a mladou generaci stala standardní představou, odpovídající pojmu "rodinný dům". Její prostorový koncept, je však v souvislostech dlouhodobé geneze vesnického rodinného bydlení netradiční a neprověřený. Poskytuje množství místností a komfort soukromí; nezanedbatelná část vzniklého fondu byla stavěna dvougeneračně. Po uplynutí doby 40 let tento model ztrácí atraktivitu a životaschopnost; představuje svou velikostí pro osamocené majitele břemeno.

Práce se bude analyticky zabývat sociálními i politickými okolnostmi vzniku této hromadně rozšířené architektury a jejím společenským dopadem, stejně tak i prostorovým uspořádáním a významem jednotlivých částí domu. Návrhová část bude reflektovat současné tendence majitelů obytnou jednotku upravovat a minimalizovat.

Rozsah grafických prací:

Úkol bude sestávat ze standardních projektových částí: stanovení teoretických východisek, analýza, tvorba konceptu a návrhu.

Zpracování architektonického záměru:

- zmapování současného stavu
- situace 1:5000 – 1:200
- půdorysy, řezy, pohledy 1:250 – 1:50
- perspektiva / axonometrie
- architektonický model
- průvodní zpráva

Seznam literatury:

MENCL, Václav. Lidová architektura v Československu. Praha: Academia, 1980.

TOFFLER, Alvin. Future shock. New York: Bantam Books, 1971.

KLÍMOVÁ, Barbora. My jsme tím projektem žili. Praha: Zlatý řez, 2011. ISBN: 978-80-87068-07-6

SELF, Jack. Symbolic exchange. London: Real, 2016. ISBN: 978-0-9935474-0-9

COLOMINA, Beatriz, WIGLEY, Mark. Are we human?. Zürich: Lars Müller Publishers, 2016. ISBN: 978-3-03778-511-9

SOLÀ-MORALES, Ignasi. Diference. Topografie současné architektury. Praha: Zlatý řez, 2013. ISBN: 978-80-87068-10-6

CALVINO, Italo. Neviditelná města. Praha: Dokořán, 2007. ISBN: 978-80-7363-136-9

PECHAR, Josef. Československá architektura. Praha: Odeon, 1979.

Termín zadání diplomové práce: 19.2.2018

Termín odevzdání diplomové práce: 14.5.2018

Diplomová práce se odevzdává v rozsahu stanoveném vedoucím práce; současně se odevzdává 1 výstavní panel formátu B1 a diplomová práce v elektronické podobě.

Bc. Petra Šebová
student(ka)

Ing. arch. Jan Mléčka, Ph.D.
vedoucí práce

doc. Ing. arch. Jiří Palacký, Ph.D.
vedoucí ústavu

V Brně dne 19.2.2018

doc. Ing. arch. Jan Hrubý, CSc.
děkan

DIPLOMOVÁ PRÁCA
FAKULTA ARCHITEKTURY VUT, BRNO
2017-2018
Bc. Petra Šebová
PLÁN D: OBECNÉ BÝVANIE V RODINNOM DOME

NÁZOV PRÁCE: Dvougeneračný dům na Slovensku

ZADANIE PRÁCE: Individuálny bytová výstavba na slovenské vesnici, pochádzajúca z období 70. a 80. let minulého storočia definovala standard „rodinného bydlenia“, jehož vliv lze vysledovat až do současnosti. Tento prostorový koncept, se však v souvislostech dlouhodobé geneze vesnického bydlení ukázal být netradiční a neprověřený. Poskytuje komfort, soukromí a mnoho místností s duplicitní funkcí; nezanedbatelná část vzniklého fondu byla stavěna dvougeneračně. Po uplynutí doby 40 let tento model ztrácí funkčnost a životaschopnost; představuje svou velikostí pro dnes osamocené prvo-majitele břemeno. Práce se bude analyticky zabývat sociálními i politickými okolnostmi vzniku této hromadně rozšířené architektury a jejím společenským dopadem, stejně tak i prostorovým uspořádáním a významem jednotlivých částí domu. Návrhová část bude reflektovat současné tendence majitelů obytnou jednotku upravovat a minimalizovat.

TÉZA: Napriek pôvodnej možnosti zásahu do dispozície vlastného domu, dnes početná časť prvomajiteľov rodinných domov zo 70' rokov cíti nepohodu pri jeho obývaní. Riešenie preveruje všeobecne platnú otázku, či je táto architektúra schopná urobiť obrat od nadbytku k umiernenosti a (do)slúžiť svojim obyvateľom komfortne.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: rodinný dom, 70. roky, dedina, typový projekt, svojpomoc, adaptácie, nadbytok, nájomné bývanie,

PLNÝ TEXT:

Obec Horné Vestenice leží v južnej časti Strážovskej hornatiny pri nive rieky Nitrica. Patrí do Trenčianskeho samosprávneho kraja a do okresu Prievidza. Subregionálnym centrom je mesto Nováky a centrom s lokálnym významom sídlo Dolné Vestenice. Rozloha katastrálneho územia obce je 996 ha, z toho extravilán 957,5 hektára. Zastavané územie obce je 17,3 hektára. Nadmorská výška obce je 260 m.n.m. Počet obyvateľov 609 (31. 12. 2015) V roku 1553 mala obec 25 port (cca 50 domov). Ľudia žili na zdieľaných dvoroch, ktoré sú tvorené zväčša dvomi domami za sebou. Rodina fungovala multigeneračne ako hospodárske spoločenstvo. Prevažoval poľnohospodársky spôsob života. V 19. storočí bolo hlavným zdrojom obživy v dedine ovocinárstvo. Jablone, hrušky, slivky. Ovocie, ktoré nebolo vhodné na konzumáciu za čerstva a predaj, bolo spracovávané na lekvár, alkohol, alebo sušené. V každej domácnosti boli zriadené kotly, do ktorých sa zmestilo 100-150 kg ovocia. Asi 27 ľudí zamestnával miestny kameňolom, ktorý bol zdrojom materiálu na vybudovanie cesty medzi dvomi strediskami regionálneho významu Prievidza-Partizánske, pričom dedina Horné Vestenice sa nachádza na ich dopravnej spojnici. V 1948 začala socialistická rekonštrukcia poľnohospodárstva, a zmenila hospodársku a spoločenskú štruktúru obce. Najviac obyvateľov začali zamestnávať Gumárne SNP v susednej obci Dolné Vestenice a po zlučovaní obecných JRD, taktiež JRD Mier v Dolných Vestenicách. „V Obci je 122 áut. Teda takmer v každom druhom dome vlastní auto.“* Ľudia začali za prácou dochádzať mimo dedinu. Väčšina ľudí v kotline bola zamestnaná v Gumárňach SNP (Dolné Vestenice), Chemických závodoch (Nováky), Obuvníckych závodoch ZDA (Partizánske), alebo elektrárni (Zemianske Kostolany).

*„Čo dali roky budovania socializmu tejto obci je viac ako očividné. Kde sa krčili malé domčeky, stoja dnes krásne moderné domy. (...) Ľudia tu žijú bez strachu o budúcnosť. Pracujú a zveľaďujú svoju obec. Od oslobodenia si svojpomocne v akcii „Z“ vybudovali kultúrny dom, obchodnú bunku a požiarňu zbrojnicu. V novovybudovaných uliciach bola rozšírená elektrická sieť a verejné osvetlenie. Vybudovali odpadové kanále, kanalizáciu dole dedinou, vyasfaltovali ulice, zakryli potok v obci, vybudovali chodníky a upravili príjazdnu cestu k cintorínu. V roku 1979 bola ukončená výstavba materskej školy.“**

* ŠEVČÍKOVÁ, G. a I. ČERNO. *Horné Vestenice- 650 rokov vzniku*. Horné Vestenice: MNV v Horných Vestenicách, 1982.

Nástup socialistických výrobných vzťahov mal rozhodujúci vplyv na zmenu dedinskej výstavby aj celkového charakteru tohto typu sídla. Združstevnením poľnohospodárskej pôdy sa rozpadla krajinná štruktúra úzkych lánov a vznikli len individuálne záhumienky prislúchajúce k novej výstavbe. Tá nie je odkazom na tradičnú trojpriestorovú dispozíciu, naopak, vychádza z mestských foriem rodinného bývania.

Riadený prechod k novému spôsobu života priniesol rozpačité momenty, ktoré sa

odzrkadľujú vo výstavbe rodinných domov z obdobia 50-70´ rokov. Mnohé domy sú hybridnou realizáciou: mestský štandard obtočený o schémy zakódované z minulosti.

Na dedine stále pozornosť prislúchala hospodárskemu zázemiu. Zvýšenie produktivity v oblasti štátneho poľnohospodárstva a rozšírenie obchodnej siete mali postupne znížiť individuálne drobné hospodárenie na záhumienkoch. Napriek tomu boli produkcia vlastnej zeleniny a ovocia a chov hospodárskych zvierat v značnom (takmer každá dedinská rodina) rozsahu zachované. Pôvodná dokumentácia tak bola často doplnená o skladové priestory, letné kuchyne i zázemie pre hospodárske zvieratá. V rodinných domoch, kde nebola obytná kuchyňa podlažnou úrovňou priamo napojená na záhumienok, sa často vyskytuje tzv. letná kuchyňa, ktorá má výlučne hospodársky charakter. Má pôvod už v medzivojnovom období, kedy bola riešená ako samostatný objekt. V 70. a 80. rokoch bola riešená rovnako, prípadne priamo v hospodárskom podlaží domu. *„Každá prevzatá forma, ktorá neharmonizuje so svojím obsahom, sa postupne pretvára natoľko, aby nastal medzi nimi súlad. Prevzatá architektúra domu sa premenila na úroveň zodpovedajúcu spôsobu života a kultúrnej úrovni užívateľov. Tak vznikol dom s pričleneným zázemím s chlievmi pre oššipané, kurínmi, králikárňami a pod. Malomestský dom sa pretransformoval na vidiecky hospodársky dom“*^{**}
^{*}MICHALOVIČ, Ivan. Fenomén „štvorcový dom“. In: *Môj Dom* [online]. 2011 [cit. 2018-01-12]. Dostupné z: <http://mojdom.zoznam.sk/cl/10027/98196Fenomen--stvorcovy-dom->.
Možnosť pestovať ovocie a zeleninu bola žiadaná obyvateľmi aj odobrovaná vládou, keďže technické a ekonomické okolnosti neboli priaznivé pre rapidne navýšenie chovu/pestovania a zábezpeku celej spoločnosti, drobné hospodárenie prinášalo veľké štátne úspory a bolo dôležitým činiteľom v potravinových bilanciách štátu.

V 70. rokoch patril k najobľúbenejším projektom TYP D. Jeho oficiálne výkresy zobrazujú znížený pracovný suterén a nástup do obytnej časti niekoľkými schodmi cez priestor verandy. Dedinské realizácie sú často v surovej podobe, očistené od pôžitkárskeho prvkov ako predný balkón, terasa, veranda. Naopak, hospodárske podlažie pojímajúce letnú kuchyňu, dielňu a sklady bolo z praktických dôvodov napojené priamo na úroveň dvora a záhrady. Typ D dokumentuje psychológiu historickej etapy a vypovedá o nastavených hodnotách majiteľov.

Charakter Typu D spočíva i v odchýlkach daných adaptovaním projektu podľa predstáv konkrétnej rodiny pri svojpomocnej výstavbe. Jednotné uličné priečelia kryjú rôzne dispozície, líšiac sa od polohy odpadov až po riešenie nástupu do domu alebo druhu vnútorného schodiska.

Projekt TYP D nie je klasickým dvojgeneračným domom v zmysle skopírovania podlaží a zduplikovania miestností budujúc samostatný byt druhej rodiny. Nedá sa jednoznačnou linkou rozčleniť na dva byty, i keď je zrejmé, že v dlhodobom horizonte objemovo rátať s viac ako 2 obyvateľmi. Dnes prebieha zmršťovanie bytov v rámci hmoty domu, obyvatelia združujú a vymedzujú svoje obľúbené pobytové miestnosti a stavebne ich uzatvárajú voči zbytku domu kvôli tepelným úsporám. Vzniká nová dispozícia, opäť vytvorená ľuďmi, ktorí v 70. rokoch navrhli tú pôvodnú. Tieto vrstvy vypovedajú o rozdieloch dobových a súčasných potrieb a štandardov.

Obec Horné Vestenice začala s výstavbou a spravovaním nájomných bytov v bytových domoch na území obce, obstaraných s použitím verejných prostriedkov na účely podpory sociálneho bývania. Prvá nájomná bytovka bola skolaudovaná v lete 2016. Má dva vchody, 12 bytov, z toho 4 garsónky s plochou 26 a 30m², a 8 trojizbových bytov s plochou 58 a 64 m². Obec Horné Vestenice bude po odkúpení bytových domov od investora (bytovka je v súčasnosti majetkom firmy To-My-Stav, ktorá ju vybudovala na vlastné náklady a prvý rok ju bude aj prevádzkovať) zabezpečovať správu bytových domov, prenajímanie bytov, určovanie výšky nájomného a rieši všetky právne vzťahy vyplývajúce z nájmu bytov podľa príslušných ustanovení Občianskeho zákonníka. Obec vedie evidenciu žiadostí o pridelenie bytov do nájmu, vydáva súhlas a uzatvára zmluvy o nájme bytov. Celkové náklady na výstavbu dosiahli 530 000 eur + 100 000 eur na technológiu. „Keď dostaneme dotáciu a úver a bytovka prejde do vlastníctva obce, nájomné pôjde približne o tridsať percent dole, v dôsledku 40-percentnej dotácie a jednoprocenného úroku na úver“ uvádza starosta obce Foltán. Dôležitú úlohu zohral prieskum bytových potrieb miestnych obyvateľov. Byty boli prenajaté hlavne mladšou generáciou, dopyt prevyšoval ponuku. Druhá, obdobná, bytovka by mala byť do užívania odovzdaná v lete 2018. Dá sa pozorovať prelet mladých rodín v rámci dediny. V 70. rokoch to bol odchod zo

PLÁN D: obecné bývanie v rodinnom dome

Idea: Bytový fond z obdobia socializmu je na dedinách v dnešnej dobe na prelome svojho životného cyklu. Jeho prvomajitelia starnú, mnohí sú ovdovelí. Dediči v produktívnom veku majú často korene mimo obec a dom sa snažia predať cez realitnú agentúru. Ak aj dediči žijú v obci, inklinujú k bytovému štandardu, ktorý v rodinných domoch zo 70.rokoch nevidia. Objem domu je príliš veľký, členenie neaktuálne: atraktívna plocha záhrady je prístupná z tmavého hospodárskeho podlažia. Dopyt je po inom type bývania. Stratégia sa snaží včas reagovať na nastupujúci problém opúšťania a chátrania týchto domov. Namiesto iniciatívy výstavby nových bytových domov, predstavuje obci Horné Vestenice možnosť práce s problematickým stávajúcim fondom. Na prípadovej štúdii rekonštrukcie dvoch susedných domov projekt predstavuje škálu možných riešení, ako aj dvojfázovanie stratégie.

V prvom kroku pracuje s menšou (predpoklad, že väčšia časť si praje ostať bez nájomníka) časťou domov a reaguje na obyvateľov, ktorí pri obývaní veľkého domu cítia záťaž (fyzickú, finančnú,...). Zároveň flexibilne pracuje s dopytom. Obec nestavia nárazovo bytovku nad dedinou, ale v rámci svojej stávajúcej štruktúry rekonštruuje prázdne časti domov.

V druhom kroku sa legislatívne potýka s dedičom domu, prípadne sa už za života stávajúcich majiteľov pracuje so systémom predkupnej zmluvy. Obec preberá dom priamo po jeho prvomajiteľovi/stavebníkovi v relatívne udržovanom stave. Pri tejto stratégii nebude v obci vznikať situácia nová bytovka + chátrajúce domy.

Urbanistické súvislosti: Pri aktívnom prevzatí stratégie, vzniká v mnoho miestach situácia, kedy sa zhluky domov nachádzajú pri sebe a tvoria nový urbanistický celok. S novým spôsobom obývania domu sa prirodzene mení charakter parteru a jeho využívania. Plot a brána v prednej časti pozemku sú odstránené a nástup medzi hmoty domov tvorí lievik smerujúci ku spoločnému vchodu. Za vchodom je pomyselná hranica tvorená zúžením formou dvoch pásov zelene. Adaptuje dva úzke pásiky trávy, ktoré pôvodne vymedzovali koľaje pre auto. V návrhu tvoria cestičku smerujúcu k záhradám a dvoru.

Dvor a spoločný priestor vchodu sú časti, ktoré nesú viacero odkazov na charakteristické momenty Typu D: architektonickým prevedením (uchovanie špecifických prvkov ako sklobetónové okná, pôvodné zachované obklady, veľká spevnená plocha dvora, atd.) aj rozvrhnutím prevádzky domu. Tieto malé vystávajúce mementá fungujú takmer na každého potenciálneho nájomníka bytu, keďže ide o generáciu, ktorá v týchto domoch prežila detstvo. V spoločných častiach sa otvára kolektívna pamäť nájomníkov.

Návrh rešpektuje pôvodný charakter dvora, záhrady aj predzáhradky, ale redefinuje spôsob ich využívania prostredníctvom nadväzujúcich priestorov. Navrhované spoločné miestnosti v prízemí (dielňa, práčovňa, letná kuchyňa, sú prepojené úplne priamo s pracovným priestorom dvora a záhrady. Predzáhradka orientovaná do ulice si zachováva okrasný charakter, ale vo funkčnom zmysle je transformovná na „terasu“ nadväzujúcu na obytný priestor prízemného bytu so samostatným vstupom. Nová urbanistická kvalita bezprostredného okolia domu, odráža hybridnú povahu celého projektu. Legislatívne, aj charakterom architektúry zostáva objekt rodinným domom. Zpôsobom užívania sa však dom premení na súbor postupne vyčleňovaných bytových jednotiek. Balancovanie na neostrej hranici medzi rodinným

a bytovým domom je princípom návrhu, ktorý vytvára nový typ bývania odrážajúci dnešné požiadavky a zároveň umožňuje zvládnuť transformáciu objektu v súčasnom legislatívnom rámci stavebných a iných noriem.

Architektonické riešenie:

Prístup k návrhu bol definovaný ambíciou reálnej kompetitívnosti s prebiehajúcou bytovou výstavbou, s tým súvisiacimi finančnými medzami a uskutočniteľnosťou. Využívané sú stávajúce otvory, odpady, atp.

Premena každého domu Typu D na súčasný štandard bývania, má určité spoločné znaky, ale je do značnej miery špecifické a originálne. Odráža osobitosť riešenia pôvodných majiteľov, ktorí si štandardizovaný projekt bežne prispôbovali. Princípiálne je dom palimpsest *pôvodného, architektom zamýšľaného projektu, *skutočného prevedenia majiteľom, *jeho súčasných úprav reagujúcich na zmenu potrieb *a nových, navrhovaných vrstiev. V interiéroch bytov sa nesnažím zachovať nutne pôvodnú atmosféru, ale zachádzam s nimi analogicky tak, ako s nimi v minulosti i súčasnosti zachádzali/jú pôvodní obyvatelia. Interiér domu bol vždy plasticky formovaný a postupne upravovaný – jeho autenticita tak nespočíva v konzervácii „originálneho“ ale v jeho tekutosti a nekonečnom vrstvení. V prípade zabývania bytu, kde časť domu stále obýva pôvodný majiteľ, je zachovaná autenticita jeho priestorov. Nové a staré existuje vedľa seba bez snahy harmonizovať všetko v jeden totálny celok. Príbeh prvomajiteľov tak naďalej presvitá skrz jednotlivé vrstvy a ďalej zaisťuje originalitu každého jednotlivého riešenia.

Technické riešenie: Vo vstupných a voľnočasových pracovných priestoroch v 1.NP ostáva charakteristická nízka svetlá výška. V obytných priestoroch vznikajúcich v 1.NP sa znižuje úroveň podlahy k dosiahnutiu normou danej svetlej výšky pre obytné miestnosti. Niektoré z daných bytov sú plánované s bezbariérovým prístupom, riešené vonkajšou rampou a samostatným hlavným vstupom do domu. Projekt primárne pracuje s miestami stávajúcich otvorov ako pred-definovaním návrhu. Za účelom vytvorenia novej kvality a prepojenia niektorých priestorov je však v niektorých miestach vybúraná i časť nosnej steny. Prievlak je tu riešený I profilmi previazanými k sebe, vsekávanými postupne z oboch strán nosnej konštrukcie. Dĺžka uloženia je daná veľkosťou otvoru, pričom maximálny navrhnutý rozmer otvoru je 2,75m (uloženie rátané 300mm). Nakoľko sú domy z tvaroviek, I profil je v uložení zabetónovaný. V návrhu 215 je vybúrané predné schodisko. Nový náročný stĺp a ocelové profily kotvené do obvodových stien nesú novú stropnú dosku balkóna nad priestorom sezónneho rozšírenia práčovne.

Záver:

Projekt ponúka alternatívu k súčasnému riešeniu bytovej situácie v obci. Namiesto výstavby generických bytoviek navrhuje postupnú transformáciu stávajúcich viacgeneračných rodinných domov na bytové jednotky. Cieľom je navrhnuť kompetitívny koncept, ktorý umožní vyriešiť dostupné bývanie a zároveň využije existujúci stavebný fond. Prístup akceptuje pôvodný návrh staviteľov a pracuje s danými otvormi, odpadmi a schodišťami. Ekonomický princíp je tak previazaný so

stratégiou autenticity. Návrh rešpektuje vklad prvomajiteľov a z ich osobitého riešenia generuje konkrétny postup. Vzniká „manuál“ poukazujúci na spoločné momenty, ako aj na odchýlky a variantnosť. Spoločný základ ostáva čitateľný, ale originalita každého obyvateľa sa prepísala do dielčích modifikácií, ktoré sú koreňom pre ďalší vývoj domu. Odchýlky od štandardu sú rovnako dôležité ako štandard samotný. Tak, ako architektom nesignované plány pôvodného projektu D, sa stali len podkladom, svoju rolu chápem podobne. Ako materiál k reformulovaniu konkrétnou situáciou a osobou.